

MARMARA HAVZASI'NDA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM HALKIN BALKAN SAVAŞLARINDA BULGAR ORDUSUNA YAPTIĞI YARDIMLAR

Mustafa SELÇUK*

ABSTRACT

THE AIDS OF NONE-MUSLIM OTAMAN SUBJECTS MARMARA REGION TO THE BULGARIAN ARMY DURING THE BALKAN WARS

This article unveils that being Ottoman citizen Non-Muslim people helped Bulgarian soldiers during Balkan Wars. At that time Bulgarian army defeated Ottoman Eastern army's corps afterwards advancing first to Çatalca approached Istanbul and continuing their advance occupied the Marmara's north coastline. In despite of Ottoman authorities preventions the Non-Muslim help to Bulgarian soldiers couldn't be stopped.

Key Words: *The Sea of Marmara, Ottoman Empire, Balkan Wars, Bulgarian Army, Non-Muslims.*

Osmanlı Devleti, daha Trablusgarp Savaşı'nın acılarını sarmadan kendisini Balkan Devletlerinin (Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan) karşısında bulmuştur. Adı geçen dört Balkan Devleti hızlı bir şekilde aralarında ittifak yaparak 1912 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa giriştiler. Balkan Savaşları, İmparatorluk için çok büyük kayıplara sebep olmuştur; savaş sonunda hemen hemen bütün Rumeli toprakları elden çıkmış, yüz binlerle ifade edilen

* Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mustafasel@gmail.com

Türk vatandaşı yerinden, yurdundan olmuş, her şeylerini kaybederek göç etmek zorunda kalmışlardır¹.

Osmanlı Devleti savaşa büyük imkânsızlıklar içinde girdi. Savaşın ilk aşamasında Rumeli'de Bulgarlara karşı savaşan "Doğu Ordusu" ile Makedonya ve Arnavutluk'ta Sırp, Yunan ve Karadağlılara karşı savaşan "Batı Ordusu" adında iki ordu kurulmuştu. Bu bakımdan savaş Doğu ve Batı cephelerinde cereyan etmekteydi. Biz konumuz açısından sadece Doğu cephesinde Bulgarların ilerlemesi üzerinde duracağız. Savaşın başlamasıyla Doğu Ordusu, hemen Filibe'ye hücum ederek Bulgar ordusunu arkadan çevirmek istemişse de, Bulgarlar karşısında kısa zamanda bozguna uğramıştır. 22-23 Ekim 1912'de Kırkkilise Muharebesi'ni de kaybetmesiyle Lüleburgaz'a çekilmiştir. Doğu Ordusu, 28 Ekim 1912 tarihli ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı². Bulgarların kısa zamanda İstanbul önlerine kadar gelmesi, onları başkente çok yaklaştırmıştır. Top seslerinin şehir merkezinden duyulmaya başlaması³, Osmanlı Devleti ve yabacı devlet elçilerini telaşa sevk etmiştir. Acil tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. Padişahın ve hükümetin Anadolu'ya, Bursa'ya taşınması meselesi Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüş, Sultan Reşad'ın bu teklifi kabul etmemesi üzerine taşınma işi gerçekleşmemiştir⁴.

Bu arada yabancı devletlere ait elçiler, hükümetin başkentte önlem alması için Hariciye Nezareti'ne baskı yapıyorlardı. Bu baskılar sonucunda Meclisi Vükelâ (Bakanlar Kurulu) tarafından 2 Kasım 1912 tarihinde Başkentte güvenliğin artırılması konusunda alınacak tedbirleri tespit ederek bu tedbirleri

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız, Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)**, Ankara, TTK, 1995; İlker Alp, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, Ankara, Trakya Üniv. Yayınları, 1990; H. Yıldırım Ağaanoğlu, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç**, İstanbul, Kum Saati Yay., 2001.

² Y.Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, C.II, K.II, 3.bs.**, Ankara, TTK, 1991, s.63; Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", **TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.V, İstanbul, 1992, s.24.

³ İstanbul'da yaşananlar için bkz. Wilhelm Feldman, **İstanbul'da Savaş Günleri**, İstanbul, Selis Kitaplar, 2004, s. 63.

⁴ Bayur, **a.g.e.**, **C.II, K.II**, s. 64, İstanbul'un taşınma fikri hem Balkan Savaşlarından önce Doksantüç Harbi zamanında hem de Çanakkale Seferi esnasında planlanmıştır. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Selçuk, **Hedef Şehir İstanbul- Çanakkale Geçildi mi?**, İstanbul, Emre yay. 2005, s.27-71.

uygulayacak birimlere havale etmesi konusunda bir komisyonun acilen kurulması kararlaştırılmıştır⁵. İstanbul Valisi ve Şehremaneti'nin yanı sıra ordu tarafından bir temsilci görevlendirilecek olan bu komisyona Dâhiliye Nazırı başkanlık edecektir. Meclisi Vükelâ, komisyonun aldığı kararları ertesi gün açıklamıştır. Komisyon kararları özet olarak şu şekildedir⁶; İstanbul'a gelen göçmenlerin sağlık durumları, Terkos suyunun muhafazası, Polis Müdür-ü Umumisi'nin Vali Beyin emrine girmesi, herhangi bir karışıklık çıkarsa elçilik, banka, hastane ve mekteplerin korunması hususunda tedbirlerin alınması istenmiştir.

Yabancı devlet elçileri, alınan bu tedbirleri yeterli görmeyip Osmanlı Devleti'nin iznini almadan bir oldu bittiye getirerek 17/18 Kasım gecesi (1912) İstanbul Limanında demirli duran yabancı savaş gemilerinden karaya asker çıkarılmasını sağlamıştır⁷. 2250 kişilik kuvvet şehirde heyecana sebep olmuştur ve bu askerler, elçilik binalarına, bankalara, hastane ve mekteplere yerleştirilmiştir⁸. Osmanlı Devleti, bu askerlerin muhtemel taşkınlıklarından dolayı halkın galeyana gelmesi sonucu “*zuhuru muhtemel bulunan vekâyiden İstanbul muhafızlığına mesuliyet kabul edilmeyeceğini*” bildirmiştir⁹.

Şehirde bu heyecan yaşanırken alınan diğer tedbirler hakkında da bazı bilgiler vermek yerinde olacaktır.

Öncelikle savaş esnasında “düşman” devlet statüsünde bulunan Bulgar, Karadağ, Sırp ve Yunan gibi Balkan Hükümetlerinin vatandaşları içerisinde şüpheli ve serseri görünen ve güven telkin etmeyen şahısların acilen sınır dışı edilmesi kararlaştırılmıştır¹⁰. Düşman devlet teb'asının kamu kuruluşlarından çıkartılması ve sınır dışı edilmesi kararı daha sonraki yıllarda da kapsamlı

⁵ “*Dersaadette bazı tedbirler ibtidar kılınması için*” kurulması planlanan komisyon hakkında Meclisi Vükelâ'nın mahrem kararı için bkz Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV) 170/69.

⁶ 3 Kasım 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararları için bkz. BOA, MV. 170/73.

⁷ BOA, MV. 171/33, Bayur, a.g.e., C.II, K.II, s.124.

⁸ **Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Balkan Harbi**, C.II, I. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1993 s.171.

⁹ BOA, MV. 171/33.

¹⁰ Bu konudaki 24 Ekim 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı için bkz, BOA MV. 170/60, BOA MV. 170/69.

şekilde uygulanmıştır¹¹. Yine İstanbul dahilindeki istasyon ve iskelelerde casusluk yapmak isteyen bazı kimselerin mevcudiyetinden ve Balkan hükümeti sefarethanelelerine mensup memurların “casusluk” faaliyetlerinde bulduklarına dair haber alındığından bahisle, bu gibi kimselerin “kıt’aât-ı askeriyye” yaklaşımlarının önlenmesi için Başkumandanlık Vekâleti uyarı yazısı ile konunun Polis Müdür-ü Umumisi, Jandarma Kumandanlığı, Üsküdar Mutasarrıflığı, Bakırköy Kaymakamlığı ve Çatalca Mutasarrıflığı gibi yetkililere tebliğ edilmesini Harbiye Nazırı; 14 Ocak 1912 tarihli tezkire ile İstanbul Valisi’nden istemiştir¹². Osmanlı Devleti sadece şehir merkezinde değil, Çatalca’ya kadar gelmiş bulunan Bulgarlara karşı şehrin vilayet sınırlarında da çeşitli tedbirler almıştır. İstanbul etrafında bir müdafaa hattı tesis ve Boğazlar takviye edilmiştir. Çatalca’da son müdafaa hattı¹³ oluşturularak Karargâh-ı Umumi’nin izni dışında Çatalca taraflarına bütün geçişler durdurulmuştur¹⁴. Bu konuda hiç taviz verilmemiştir. Karargâh-i Umumi’nin verdiği geçiş belgeleri haricindeki diğer kurumların verdiği izinler kaldırılmış ve seferlik süresince de bu gibi vesikaların verilmemesi istenmiştir. Hatta bölge, bu civarda bulunan bazı zararlı (Rum ve Bulgar çeteleri gibi) unsurlardan arındırılmıştır¹⁵. Osmanlı Devleti’nin güvenlik ve asayiş birimleri birçok önlem almasına rağmen Marmara kıyılarına kadar gelen ve hatta bazı iskele ve limanları işgal eden Bulgar Ordusu’na karşı bölgede sakin bulunan Gayrimüslim halkın yardımlarını engelleyememiştir.

Bulgarlar bu dönemde Marmara denizinin kuzey kıyılarını Büyük Çekmece’den Şarköy’e kadar işgal etmişlerdi¹⁶. Bulgarlar bu kıyıda, Marmara

¹¹ Özellikle Birinci Dünya Savaşı yıllarında düşman devlet teb’ası hakkında Meclis-i Vükelâ tarafından verilmiş birçok karar mevcuttur. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Selçuk, a.g.e., s.57-58.

¹² BOA, Dahiliye Nezareti, Muhaberatı Umumiye Dairesi, Siyasi Evrakı, (DH.SYS.) Dosya No: 112-6 Evrak No: 6-2 Lef. 2.

¹³ BOA, MV. 178/55.

¹⁴ BOA, DH.SYS. 112-7A/7-68 Lef. 1.

¹⁵ BOA, MV. 178/55, BOA. Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), Numara:308407,309014,315354; İttihat Terakki’nin Rumlar ile ilgili politikaları üzerine ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Efiloğlu, İttihat ve Terakki’nin Azınlıklar Politikası, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.

¹⁶ Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi (TSKT), Balkan Harbi, C.VII, Genelkurmay Başkanlığı Yay., 1993, s.129-130.

denizinin kuzey kıyılarında muhtemel bir Osmanlı çıkarmasına karşı gözetleme tertibi almışlar ve kıyıyı parça parça mayınlamışlardı. 3 Aralık 1912 tarihinde Bulgarlarla mütareke yapıldığından dolayı karada herhangi bir askeri harekât yapılmadı, fakat Bulgar askerlerinin de katıldığı, Rum çeteleri tarafından işgal edilmiş ve henüz işgal edilmemiş sahilde bulunan Osmanlı köylerine akınlar ve baskınlar düzenleyerek halkı rahatsız etmişlerdir. Bütün Marmara havzasındaki kıyılarda deniz araçları ile erzak ve eşya kaçakçılığı yapmışlardır¹⁷.

Mahalli idarelerden Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Dâhiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye Müdürlüğü'ne gelen şikâyet yazılarından tespit edilebildiği kadarıyla kaçakçılıkta kullanılan deniz araçları ve kaçırılan eşyayı ve yine kaçakçılığın yapıldığı merkezleri şu şekilde sıralayabiliriz;

Kaçakçılıkta kullanılan deniz araçları:

Sandal, Çektirme, Motor, Mavna ve Kayık.

Bulgar askerlerine verilen eşya ve erzakın bazıları¹⁸:

Koyun, Öküz, Manda gibi hayvanların yanı sıra Ot, Saman, Yulaf, Arpa, Patates, Un, Buğday, Ekmek, Mısır, Fasulye, Pirinç, Süt, Yumurta, gibi tarımsal ve hayvansal gıdalar.

Kaçakçılığın yapıldığı Marmara Denizi'ne kıyısı olan merkezler:

Büyük Çekmece, Küçük Çekmece, Silivri, Şarköy, Edremit, Burhaniye, Ayvalık, Bandırma, Erdek, Bursa ve Karesi gibi merkezlere ait sahillerdeki iskele ve limanlar.

Gayri Müslim halkın yardımlarıyla tüccarların bu maddeleri kaçak yollardan Bulgar tarafına geçirmelerini engellemek için bir takım kararlar alınmıştır. Öncelikle yukarıda ismi geçen sahillerdeki iskele ve limanlardan

¹⁷ TSKT, a.g.e. s.129.

¹⁸ BOA,MV.170/7, 13 Ekim 1912 tarihli Meclis-i Vükelâ kararı gereğince, bu maddelerin Karadeniz, Marmara, Adalar Denizi ve Akdeniz sahillerinde ve Rumeli Vilayeti'nde ihraç edilmesi yasaklanmıştır.

deniz araçları ile Bulgarlar tarafına bu malların ihracı yasaklanmıştır. Bakanlar Kurulu bu kararı daha sonra hem bölge hem de kapsam olarak genişleterek Marmara'dan sonra Karadeniz sahillerine de teşmil etmiştir. Ordunun ihtiyacı olan birçok maddenin yasal yollarla bile olsa satışı yasaklanmıştır¹⁹. Bu emre uymayanların Divan-ı Harb-i Örfiye sevk edilecekleri bildirilmiştir²⁰. Divan-ı Harb-i Örfi gibi bir ağır mahkemede yargılanma ve cezalandırma uyarılarına rağmen adı geçen sahillerde kaçakçılık önlenememiştir. Bulgarlar "*ordu namına gelen*" kayıkları bile ele geçiriyor hatta kayıklar içinde Bulgar subayları İstanbul'a kadar sivil olarak gelip giderek Osmanlı hâkimiyetini hiçe sayıyorlardı. Kaçakçıların gece vaktini ve kontrolün zayıf olduğu Bulgar işgalinde olan yerleri tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

Marmara denizinde gerçekleşen bu gizli ticaretin engellenmesi konusunda gümrük idareleri ve askeri kontrol noktaları yeterli olmuyordu. Ayrıca ek tedbirler almaya da Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali kriz imkân vermediği için bölgede yaşayan Gayri Müslim yerli halk, göz göre göre Bulgar askerlerinin ihtiyacı olan her türlü ihtiyaç maddesini karşı kıyılara ulaştırmayı başarıyorlardı. Aşağıdaki örnek Osmanlı Devleti'nin merkezini çevreleyen Marmara Denizinde kontrolün ne kadar zayıf olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Hüdavendigâr (Bursa) Vilayeti²¹ ve Karesi (Balıkesir) Mutasarrıflığı'nın²² kendi sahillerinden kaçakçılığı önlemek için "*gözlem ve kontrol*" yapacak bir adet gemi talebine; Bahriye Nezareti, Donanmayı Hümayun'a ait istenen özelliklerde sadece iki adet gemi bulunduğu ve bunların da birisinin Karadeniz'de, diğerinin de Marmara Denizi'nde "*kaçakçılığın men'i için son derece gayret gösterdiklerini*"²³, bundan dolayı bu gemilerden birisinin Hüdavendigâr sahiline münhasıran memur edilmesi mümkün olmadığını Hüdavendigâr Vilayeti'ne 8 Ocak 1913 tarihinde bildirmiştir.

¹⁹ Adı geçen vesika.

²⁰ BOA,DH.SYS.112-19/34-1 Lef. 1 (8 Şubat 1913), Kaçakçılık yapan kişilerin yakalandığı takdirde Çatalca'da müstakil Sol Cenah Müfreze Kumandanlığı'nda müteşekkil Divan-ı Harb-i Örfiye sevk edilecekleri Bahriye Nezareti'nce bildirilmiştir.

²¹ 11 Ocak 1913 tarihli Sadaret'in yazısı için bkz; BOA,DH.SYS.112-19/34-1 Lef.23.

²² 4 Haziran 1913 tarihli Karesi Mutasarrıflığı'ndan çekilen telgraf için bkz; BOA,DH.SYS.112-19/34-6, Lef.74 -1.

²³ BOA,DH.SYS.112-19/34-1, Lef 15.

Osmanlı Devleti'nin Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz gibi geniş alanlarda kontrol vazifesi yapacak sadece iki adet gemisin bulunması; kaçakçılık yapan Rum çeteleri ve bunlara yardım eden yerli halkı cesaretlendiriyordu. Bu konuda alınan tüm önlemler yetersiz kalmıştır. Bu konuda tespit edilenlerin oranına bakılırsa tespit edilemeyenlerin de ne kadar büyük miktarlar tuttuğunun tahmin edilmesi zor olmasa gerektir.

Ciddi mali sıkıntı ve güvenlik zaafı yaşayan Osmanlı Ordusu karşısında Bulgarlar, Marmara havzasında istedikleri yerden istedikleri malları kolayca kaçırabiliyorlardı, hatta Osmanlı Ordusu'na ait gemilere el koymaktan çekinmiyorlardı. Dâhiliye Nezareti, Marmara'da cereyan eden yoğun yolcu ve ticaret gemi trafiğinin kontrol edilmesi ve bu gemilerin ibraz etmek zorunda oldukları "*teminat-ı nakdiye*" ve "*şehadetname*" belgelerinin sadece Rüsûmât (Gümrük) İdarelerince kontrolünün yeterli olmadığını²⁴ ve bu konuda Harbiye, Bahriye ve Maliye Nezaretlerinin yetkili dairelerinin daha dikkatli olması gerektiğini vurgulamıştır.

Bulgar subayları da eşya, erzak ve silah kaçırılmasında rol almışlardır. Örneğin 22 Aralık 1912 tarihinde İstanbul'dan Kalikratya adası* yoluyla gelen kayıkları durdurarak erzak ve eşyaya el koymuşlardır. Yine bu subayların sivil olarak İstanbul'a kadar gelip gittikleri tespit edilmiştir²⁵. Tüccar ve kayıkçıların özellikle "*gecenin karanlığından*" istifade ederek geceleri düşman tarafına geçtikleri²⁶ ve satmak için götürdükleri malları gemilerin alt bölümlerinde sakladıkları yapılan aramalarda ortaya çıkmıştır.

Büyük Çekmece ve Kalikratya civarlarında erzak naklederken ordu tarafından yakalanan yolcu ve ticaret kayıklarına el konulması üzerine, İstanbul Rum Patrikhanesi de Dâhiliye Nezareti'ne müracaat ederek kayık sahibi ve yolcuların serbest bırakılması, el konulan malların iadesini istemiştir. Burada Patrikhane Kaymakamlığı'nın tavrı ilginçtir. Rum vatandaşların Bulgarlara yasa dışı yollardan erzak satmasının gayet normal olduğunu ve bu konuda bir

²⁴ BOA,MV. 173/13.

* Eski bir Rum köyü olan Kalikratya; günümüzde "Güzelşehir" ismiyle Silivri Belediyesi'nin Mimarsinan beldesi sınırları içerisinde yer alır.

²⁵ BOA,DH.SYS.112-19/34-1 Lef.27.

²⁶ BOA,DH.SYS.112-19/34-2 Lef.6, Bahriye Nezareti, vesikası olmayan tüccarlara müsaade edilmemesini 21 Ocak 1913 tarihli yazısında Dahiliye Nezareti'nden talep etmiştir .

yasağın olmadığını iddia ederek devletin otorite zaafından faydalanmak istemiştir²⁷. Yine Büyük Çekmece ile Silivri arasındaki Rum köylerine örfi idare tarafından konulan seyahat yasağının kaldırılmasını ve buradaki köylülerin İstanbul ile adı geçen sahiller arasında gidip gelmeleri konusunda talepte bulunmuştur. Başkumandanlık Vekâleti, Silivri civarında hâlâ Bulgarların bulunduğundan ve Büyük Çekmece civarı ise “*harekâtı harbiye muntkası*” dâhilinde olması hasebiyle Patrikhanenin bu isteğine olumlu cevap vermemiştir²⁸.

Osmanlı Devleti Marmara havzasındaki yerli Rum ve diğer unsurların, Bulgarlara kaçakçılık yoluyla yaptıkları yardımları önlemek için Divan-ı Harb-i Örfi'ye sevk etme, bölgede sıkıyönetim ilan etme ve giriş çıkışları yasaklama gibi ağır cezalara rağmen bütünüyle sahillerdeki kaçakçılığı önleyememiştir. Özellikle denizden yapılan yardımlarda donanmaya ait kontrol mekanizmalarının yetersiz kaldığı, yeterli geminin olmadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin kendi vatandaşlarının “düşman devlet” konumundaki Bulgarlara yardım etmesi, gayrimüslim halkın devlete karşı olan bağlılığının sorgulanması açısından önemlidir. Ayrıca bu durum “Osmanlılık” fikrinin devletin kendi vatandaşları arasında ne kadar zayıfladığının göstergesidir. Alınan birçok önleme rağmen Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki bir bölgede kendi aleyhindeki olayları önleyememesi ve iç güvenliğini sağlayamaması da devletin içinde bulunduğu acziyeti ve güçsüzlüğü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Tüm bu yaşanan olumsuzlukların ve başarısızlıkların sebebi de Balkan Savaşları sürecinde ordu-siyaset-hükümet ilişkilerinde gelinen noktanın devleti nasıl zaafa düşürdüğünün de bir göstergesi olsa gerektir.

²⁷ BOA,DH.SYS.112-19/34-2 Lef.7.

²⁸ Dahiliye Nezareti'nin 13 Şubat 1913 tarihli yazısı için bkz. BOA,DH.SYS.112-7/7-73 Lef.1.

**MARMARA HAVZASI'NDA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM HALKIN
BALKAN SAVAŞLARINDA BULGAR ORDUSUNA YAPTIĞI YARDIMLAR**

ÖZET

Bu makalenin amacı, Osmanlı vatandaşı olan Gayri Müslimlerin Bulgar askerlerine yaptıkları yardımları arşiv belgelerine dayanarak ortaya koymaktır. Balkan Savaşları esnasında, Osmanlı Devleti'nin Doğu Ordusunu oluşturan birliklerinin Bulgarlar karşısında yenilmesi sonucu Bulgar askerleri, Çatalca'ya kadar ilerleyerek başkent İstanbul'u tehdit etmiş ve ilerlemeyi sürdürerek Marmara Denizi'nin kuzey kıyılarını işgal etmişlerdir. Osmanlı Genelkurmayı'nun ve yerel yönetimlerin tüm gayretlerine rağmen Marmara havzasında yaşayan Gayri Müslim halkın Bulgar ordusuna yaptıkları gizli yardımlar engellenememiştir.

Anahtar Kelimeler: Marmara Havzası, Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları, Bulgar Ordusu, Gayri Müslimler.

